

Borgå stift

HANDLINGSPROGRAM 2018 för förebyggande och bemötande av sexuella trakasserier och övergrepp

Kyrkans ansvar i övergreppsfrågor

- 1. Inledning**
- 2. En kultur för goda relationer**
  - 2.1. Kristen människosyn *Helene Liljeström*
  - 2.2. Du vet väl om att du är värdefull, stöd för en sund självbild *Maria Sten*
  - 2.3. #metoo, makt och ledarskap *Fredrik Kass*
- 3. Vad gör man när det händer?**
- 4. Handlingsprogram för förebyggande och bemötande av övergrepp mot barn och unga (2014)**
- 5. Avslutning**
- 6. Mall för folder att användas i lokalförsamlingen**

Inledning

I allt liv och all verksamhet i kyrkan bör finnas respekt för livet och för varje människas värde och självbestämmande över sin egen kropp. Detta är särskilt viktigt att påminna om när det gäller människor som på grund av ålder, livssituation, sjukdom eller handikapp inte själva kan bevaka sina rättigheter. Domkapitlet i Borgå stift har år 2014 godkänt ett *Handlingsprogram för bemötande och förebyggande av övergrepp och trakasserier i kyrkan*. Handlingsprogrammet har focus på hur barn och unga bör skyddas mot övergrepp och vilka åtgärder som bör vidtas om övergrepp har skett i församlingen. Kyrkans arbetsmarknadsverk uppmärksammar i sina rekommendationer från 14.5.2018 en god arbetskultur i kyrkan. Den innefattar också församlingarnas ansvar att identifiera osakligt bemötande och trakasserier. Rekommendationerna omfattar anställda, frivilliga, förtroendevalda och församlingsmedlemmar.

Under hösten 2017 aktualiserades frågor kring övergrepp på ett aldrig tidigare skådat sätt i och med avslöjanden om övergrepp och trakasserier, speciellt inom film – och teatervärlden och i andra branscher som har stor synlighet i offentligheten. Dessa avslöjanden ledde till den så kallade **metoo-rörelsen**, som fick genomslagskraft globalt. Också inom kyrkan och i vårt land öppnade rörelsen möjligheten för, framför allt kvinnor, att berätta om olika slag av sexuella övergrepp, som man tidigare hade tigit om. Känslor av skam och skuld hade varit ett effektivt hinder för avslöjanden av detta slag. I Svenskfinland skapades på sociala medier **#dammenbrister**, där tusentals kvinnor fick ett forum för sina berättelser, och där det var möjligt att berätta anonymt om övergreppen. Kyrkans forum för personliga berättelser om erfarenheter av övergrepp i kyrkliga miljöer finns bland annat under **#sanningenbefriar**. Modiga kvinnors offentliga vittnesmål om den orätt som drabbat dem, i kombination med tillgången till sociala medier, gav också mod åt många, som i kristna församlingar och kyrkliga miljöer hade blivit utsatta för övergrepp och trakasserier, att berätta om detta och dela sina upplevelser med varandra. Efter **#metoo** är världen förändrad, så har många uttryckt sig, och det är också en förhoppning att en ny medvetenhet i dessa frågor skall kunna förhindra sexuellt utnyttjande av människor genom övergrepp och maktmissbruk.

Metoo-rörelsen visade på ett upprörande sätt att sexuella övergrepp är mycket oftare förekommande i olika sammanhang, än de flesta hade kunnat föreställa sig. Biskop Björn Vikström gav referensgruppen för personalvård i Borgå stift i uppdrag att göra en komplettering till det handlingsprogram som tidigare antagits i stiftet (2014). Syftet var att utveckla materialet kring övergreppsfrågorna till att omfatta även vuxna som har drabbats. Referensgruppen tillsatte en grupp bestående av Maria Sten, sakkunnig vid kyrkostyrelsen, Fredrik Kass, sakkunnig vid kyrkostyrelsen samt kyrkoherde Helene Liljeström (ordförande för referensgruppen). Arbetsgruppen har processarbetat kring frågan, och sammanfattat ämnet under tre huvudrubriker, nämligen **människosyn**, **självkänsla** och **makt**. Vi tror att det är viktigt att uppmärksamma den förminskande kultur som bereder rum för sexuella trakasserier och övergrepp. Strukturer är viktiga och bör finnas. Samtidigt går det lätt så att ”strukturerna äter kulturen till frukost” (Inger Lise Olsen, sakkunnig i Svenska kyrkan) om vi inte reflekterar och samtalar om kultur.

I artiklarna namnges vilken medlem i arbetsgruppen som har skrivit texten.

2. En kultur för goda relationer

2.1. Kristen människosyn

Hur vi förhåller oss till varandra som människor styrs bland annat av den människosyn vi har. Kristen människosyn bygger på tron på Skaparen som står bakom allt liv och som har gett människan livets gåva. Livet, skapat av Gud, bär i sig en helighet som bör skyddas och värnas. Ett sexuellt övergrepp som görs mot en annan människa är skadligt och orätt, och ett brott, som bör anmälas till myndigheter. När övergrepp drabbar minderåriga är en vuxen, som får kännedom om detta, skyldig att anmäla övergreppet till myndigheterna.

Kyrkans uppgift är att skydda utsatta och försvara dem som är svaga. Det är inte rätt att tåga om sexuella övergrepp, även om den utsatta skulle vara vuxen. Det räcker inte att den drabbade enbart får självvård för att få hjälp att hantera sin situation. Den utsatta skall inte heller förväntas förlåta förövaren, eller själv bli skuldbelagd för det som har skett.

I Bibelns första bok konstateras att Gud skapade människan till sin avbild. Guds avbild, mannen och kvinnan, skapades till gemenskap. Sexualitetens gåva finns till glädje för människorna och är också en förutsättning för livets fortbestånd.

Kristen människosyn har tolkats på olika sätt i olika tider och kulturella sammanhang. Starka patriarkala samhällen har präglat en del av dessa tolkningar, och synen på förhållandet mellan man och kvinna i en relation. Bibelns beskrivningar och texter stöder inte självklart jämlikhet mellan parterna. ”En sexuell relation mellan två jämbördiga individer är med enstaka undantag ett okänt fenomen för de bibliska texterna.” (Vikström 2017, sid 89)

En del texter i Bibeln ger till exempel bilden att kvinnan som hustru hör till mannens egendom.

Beskrivningen av kärleksrelationen mellan man och kvinna i Höga Visan i Bibeln uttrycker sexualiteten som någonting vackert, där båda parter finner lust och glädje hos varandra i kärlek. Den erotiska leken uttrycker parets längtan till varandra, och de känslor de ömsesidigt har för varandra.

Evangeliernas berättelser om Jesu liv och undervisning lyfter fram kvinnor och barn på ett sätt som kan anses vara revolutionerande i den patriarkaliska miljö som Jesus befann sig i.

När det gäller kristen människosyn och frågan hur vi som människor skall förhålla oss till varandra, kan man säga att etiken sammanfattas i det dubbla kärleksbudet och i den gyllne regeln.

Dubbla kärleksbudet: ”Du skall älska Herren, din Gud, med hela ditt hjärta och med hela din själ och med hela ditt förstånd. Detta är det största och första budet. Sedan kommer ett av samma slag: Du skall älska din nästa som dig själv.” Matt 22:37-40

Gyllne regeln: ”Allt vad ni vill att människorna skall göra för er, det skall ni också göra för dem.” Matt: 7:12

Samtycke och trygga rum

Frågan om **samtycke** som en förutsättning för sexuella handlingar har diskuterats när det gäller förnyande av lagstiftningen i vårt land. När ålder eller nära släktskap inte utgör ett hinder för sexuellt umgänge borde det ändå vara självklart att samtycke ges av båda parter, innan en sexuell handling kan komma ifråga.

En jämlik relation som bygger på kärlek mellan parterna och respekt för varderas integritet och värde, måste anses förverkliga en kristen människosyn, i enlighet med Jesu budskap om kärlekens väsen. Om vi ser Gud som skapare och uppehållare av allt liv, ser vi våra medmänniskor som av Gud skapade varelser med

det värde och den helighet som Gud har lagt in i skapelsen. Denna syn på människan påverkar också vårt sätt att möta varandra som människor. Bruk av våld, missbruk av makt, utövande av handlingar som sker mot någon annan människa mot hennes vilja, bristande respekt för medmänniskans integritet, kropp och självbestämmande är ett brott mot Guds skapelse och skapelsens helighet.

I all fostran i församlingen bör självklart respekten för medmänniskans integritet och självbestämmande understrykas och denna etik bör även följas när det gäller församlingens liv och verksamhet. Det betyder att kyrkans anställda, volontärer och förtroendevalda bör vara medvetna om sitt ansvar i förhållande till församlingens medlemmar, såväl barn och unga som vuxna. Makt och ansvar hör ihop, med mera makt ökas även ansvaret för att de svaga skyddas från missbruk och övergrepp. (Se nedan, #metoo, makt och ledarskap, Makt och maktmissbruk)

Samtycke när det gäller medverkan i en sexuell handling borde kunna vara en självklarhet som inte kan ifrågasättas. **Detta samtycke kan inte ges av en minderårig eller en person som av någon annan orsak inte är kapabel att bevaka sina egna intressen.** Samtycke är inte heller trovärdigt om det avges under hot av något slag.

I kyrkan bär vi ansvar för att kunna erbjuda trygga miljöer för människor i alla åldrar och livssituationer. Tryggheten innefattar även respekt och aktning på det sexuella området. Om denna respekt och aktning saknas, finns det anledning att gripa till åtgärder för att eliminera missbruk eller övergrepp och återskapa trygghet i miljön.

Tala sant om livet

Rädslan för övergrepp har i viss mån problematiserat även den goda beröringen som vi människor behöver i vår kommunikation med varandra. I våra församlingar finns på många håll en kultur där det är naturligt att man kramar varandra när man träffas eller skiljs efter ett möte. I en tid när upplevelsen av ensamhet är ett problem för många, är det ledsamt att konstatera att den goda beröringen inte alltid är okomplicerad. Det finns experter på området kring övergreppsfrågor, vilka anser att det inte alls är lämpligt att praktisera kramande till exempel i församlingar. Samtidigt vet vi hur en kram eller en vänlig klapp på axeln kan vara stärkande och uppmuntrande för en människa som har det svårt och behöver tröst. Det är en rätt radikal åtgärd att förbjuda kramande eller annan fysisk kontakt mellan människor i församlingskulturen, av rädsla för att den fysiska kontakten skall leda till övergrepp eller skapa obehag hos någon. Därför är det viktigt att vara uppmärksam på människors reaktioner och öva sig i att läsa av vad andra människor känner sig bekväma med. Också en mera öppen och ärlig kommunikation behöver befrämjas så att det är möjligt för var och en att säga till om något känns obehagligt. Det skall vara okej att säga: Det där är jag inte bekväm med! Jag tycker inte om att du gör så där!

Det bildas ibland kulturer där språkbruket kan uppfattas närgånget eller olämpligt. Därför är det också viktigt att ge akt på det sätt på vilket man pratar om och till varandra. Förminskande och förnedrande benämningar på andra människor förekommer både bland unga och vuxna. På grund av att de är så ofta förekommande kanske vi inte reagerar som vi borde på användningen av dessa ord. Vi bör bli medvetna om att om vi inte förändrar den kultur, där ofta sexuellt relaterade skymford används, permanentar vi attityder som ingen mår bra av.

När det gäller språket i våra gudstjänster och andakter bör vi vara uppmärksamma på vikten av att ha ett *inkluderande språk*. I vår gudstjänst kanske sitter någon eller några som har upplevt övergrepp i någon form, eller blivit trakasserade. Om vi då i predikan eller i bönerna formulerar oss som om sådana frågor gäller endast personer som inte sitter i kyrkan, det vill säga talar om "dem" som om de inte kunde tänkas vara närvarande, leder detta till att de som varit utsatta känner sig än mer utanför och annorlunda. Vi

behöver öva oss i att vara inkluderande, våga tala sant om livet och inte utesluta någon med vårt sätt att tala.

Ett inkluderande språk, en medvetenhet om människors gränser, reaktioner och behov, livserfarenheter och upplevelser är till hjälp när man vill skapa trygga miljöer med rum för människornas levda liv.

Litteratur:

Texter ur Bibel 2000, Svenska Bibelsällskapet

Vikström Björn, Kärlekens mångfald, Sexualitetens, parförhållandets och äktenskapets teologi

Fontana Media, Helsingfors 2017

2.2. Du vet väl om att du är värdefull

- om en sund självbild

*"Du skapade mina inälvor, du vävde mig i moderlivet.
jag tackar dig för dina mäktiga under."*

Ps 139:13-14

Att möta sin spegelbild, se sig själv på foto eller att överhuvudtaget se sig själv som ett stort under är ingen självklarhet för alla. Än mindre självklart kan det vara att glädja sig över livet på det som författaren till texten ovan gör. Tvärtom kan texten för många kännas som ett hån. De av oss som aldrig fått en sådan bild av oss själva, aldrig blivit uppmuntrade att se oss själva som ett under kan inte heller göra det på beställning. Självbilden kan ha skadats på flera plan och då är det näst intill omöjligt att se sig själv som någonting underbart eller skapad till Guds avbild (1 Mos. 1:27).

Vi människor bär inom oss ett behov av att bli älskade och bekräftade. Vi behöver upplevelsen av att vara sedda och älskade för vår egen skull. Detta behov finns hos oss alla. Men vad händer om behovet inte uppfyllts? Vad händer om en människa upplever sig osedd eller förbisedd? Om ingen sagt att man är värdefull och att man är älskad för den man är? Eller om det att bli sedd och bekräftad varit liktydigt med kränkningar och övergrepp?

Det sägs att våra grundläggande förmågor utvecklas redan under de första livsmånaderna. Redan då läggs grunden för både vår egen identitet och hur vi kan samspeka med andra. Vårt sätt att vara när det gäller relationer påverkas under våra allra första månader i livet.

Hurudan är den självbild som förmedlas till den lilla nyfödda människan? Är det en uppfattning som gör att hon eller han som äldre kan utbrista "Tack Gud för dina mäktiga under?" Präglas bilden av glädje och tacksamhet över livet och en vetskap om att vara älskad? Eller har vägkosten varit sådan att det är mest naturligt att gå omkring och be om ursäkt för att man finns till? Har något eller någon grumlat och förstört bilden?

Det känslomässiga i klimatet hemmet påverkar också självbilden. Alla familjer har skrivna och oskrivna regler som präglar en, positivt och negativt. Någon har fått med sig en människosyn där respekten för både det egna och andras människovärde är naturligt. Kränkningar har inte förekommit, varken i ord eller i handling. I en sådan familj finns en grogrund för en sund självuppfattning och självkänsla. Andra bär med sig erfarenheter av misshandel och övergrepp på det fysiska, psykiska eller andliga planet. Känslökyla, omänskliga krav eller brist på stöd och uppmuntran är andra faktorer som påverkar vilken bild av sig själv en människa får. Den kanske är så förstörd att man inte längre bryr sig om eller klarar av att skydda sig. Det går inte att se på sig själv som skapad underbart och oerhört älskad. Då kan det också vara svårt att värja sig mot (ytterligare) sexuella övergrepp. Om övergrepp varit den enda bekräftelse man fått känner man inte till några andra sätt att bli bekräftad.

Stöd för en sund självbild

Som medarbetare och volontärer i kyrkan har vi en viktig uppgift i att se alla, bekräfta alla och visa respekt för alla som just de människor de är oavsett ålder, sexuell identitet, hudfärg, bakgrund eller annat. Vi har en uppgift att bekräfta allas okränkbara värde. Ibland kan detta vara förenat med en lång process av samtal och hjälp och stöd.

I #metoo-berättelserna om erfarenheter av sexuella övergrepp handlar en hel del om övergrepp som skett i tidig barndom och tonår. Övergrepp i tidig ålder ger sår och förödande följder för resten av livet. Tilliten till människor skadas, liksom självuppfattningen och förmågan till goda relationer. Upprepade övergrepp bidrar till en uppfattning om att man inte är värd någonting annat, att övergrepp är något "naturligt." Bristen på självkänsla gör en människa till ett lätt byte för nya övergrepp då förmågan att skydda sig skadats. Ansvar för övergrepp ligger **alltid** hos den som gör sig skyldig till det. Det går inte att skylla ifrån sig. Det finns inga ursäkter. För oss som arbetar bland människor är det ändå viktigt att vara medveten om att många traumatiska erfarenheter kan ligga bakom en förstörd självbild. Då gäller det för oss att gå varsamt fram, men också att vara lyhörda för de tysta rop om hjälp som kan skickas ut. Arbetet med att bygga upp det som en gång förstörts kan vara ett livslångt arbete som kräver tålamod hos alla. Men vi har också som kyrka ett ansvar att fostra till och stöda en sund självbild.

En kristen människosyn skall vara grunden för hur vi som kyrka möter och bemöter människor. Vi skall i alla möten med människor uppmuntra och stöda en självbild som bygger på respekt för sig själv och en förståelse av att jag är viktig och värdefull just som den jag är. Speciellt viktigt är detta i barn- och ungdomsverksamheten. Men alla våra möten med människor skall vara präglade av denna människosyn.

Ett stort under

2017 fick vår kyrka en ny plan för konfirmandarbetet. Redan titeln för den anger tonen för planen; Ett stort under. De unga och deras utveckling ställs i centrum. De unga lär för livet, de förstår att de själva och varje människa är ett under. De lär sig att glädjas över sin existens. De ska få bli sedda, hörda och respekterade. De unga, liksom alla som kommer till församlingen, har rätt att få känna sig trygga att komma med frågor, uttrycka tvivel och bli tagna på allvar. De har också rätt att förvänta sig en trygg miljö när de kommer till församlingen, fysiskt och psykiskt, men också på det andliga och sexuella planer. I planen för konfirmandarbetet är fokus av naturliga skäl på de unga. Men det samma gäller arbetet bland människor i alla åldrar. Det gäller att fortsätta detta i verksamheten för och med vuxna, i diakonin, i barnverksamheten. Alltid med en medvetenhet om att vi möter människor med olika erfarenheter, en del med väldigt traumatiska upplevelser i bagaget. Det är viktigt att församlingen är en trygg plats för alla.

Till undervisningen om Guds villkorlösa kärlek till oss människor hör också att hjälpa människor som till en sund självbild. Det är livsavgörande. Vår uppgift är att ge barn och unga ett gott stöd för en växande självbild. Det samma gäller vuxna som kämpar och jobbar med sin bild av sig själva. En bild som kanske förstörts i tidig ålder. Vår uppgift som del av kyrkan är att uppmuntra det som växer, ge det växtrum som behövs. Med en sund uppfattning om och bild av sig själv är det lättare att se på andra med samma ögon. Att se sig själv som högt älskad och värdefull, som ett stort under gör att man kan se att alla är lika älskade av Gud och lika värdefulla. Då vill man inte heller göra varandra illa. Vi lär barnen och de unga detta, men även vuxna behöver bli påmind om att de är stora under. Även vuxna behöver hjälp att bygga upp en skadad självbild. Det som skadats och förstörts i tidiga år bär spår långt upp i vuxen ålder och kan ta hela livet att bygga upp på nytt. Då kan samtal med en församlingsanställd bli ett steg på vägen till en helare självbild. Detta arbete kan ta många år i både själavård och terapi.

Kyrkans budskap skapar en motkultur till den starka betoning på individen och de krav och förväntningar på att ha "rätt" att förverkliga sig själv, som råder i dag. I en värld där människor hela tiden jämförs, finns ett tryck på att man skall hävda sig och klara sig. Då människovärdet bygger på hur bra det går, hur man ser ut, var man befinner sig på karriärstegen, om man kan stå sig i konkurrensen väcks också frågan om jag räcker

till. Är jag värd att bli älskad? Då är kyrkans budskap om varje människa som skapad och älskad av Gud oerhört viktig. Det blir viktigt att både i ord och i handling förmedla budskapet om att man inte behöver hävda sig, ha ett visst utseende eller karriär, inte först förändra sig för att bli älskad. Att man är älskad precis om den man är, att Gud ville en, att man är ett under, skapad till Guds avbild.

I mötet med människor är det viktigt att vi som anställda och volontärer i kyrkan möter människor med en kristen människosyn som utgångspunkt. Att vi ser och möter, förmedlar i ord och handling att människor är högt älskade av Gud. Alla med erfarenhet av unga som söker förstå vem de är och vad de vill, vet också att det kan ta tid. Det tar tid, ibland ett helt liv, att bygga upp en självuppfattning som skadats. Det tar tid att få en människa som ser sig själv som värdelös att förstå att hon är oerhört värdefull och viktig just i den situation hon befinner sig just nu. Ibland kan vi behöva stöda en människa att söka professionell hjälp för att komma vidare. Men vår utgångspunkt är alltid att varje människa, barn, unga, vuxna, gamla, är ett stort under.

Litteratur:

Texter ur Bibel 2000, Svenska Bibelsällskapet

Engdahl Ingrid & Ärlemalm-Hagner Ewa (red.) : Att bli förskollärare, Liber 2015

Eriksson Therese: Möt mig som jag är, Libris 2014

Ett stort under – plan för konfirmandarbetet 2017, Kyrkostyrelsen 2017

2.3. #metoo, makt och ledarskap

Under #metoo-hösten blev media, politiker, organisationer, regeringar, företag och församlingar medvetna om de oförrätter och den förminskande och förgripande kultur som har pågått i generationer. Berättelser kom fram i ljuset och skakade om läsare. Det handlade om berättelser som var upplevda, men ofta inte bearbetade.

Flera fall handlade om främst kvinnor som hade blivit utsatta för sexuella trakasserier av män som befann sig i ledarposition, i en maktposition. I många beskrivningar anades sorg och missmod. Man kunde läsa om hur kvinnor upplevde en total oförståelse för hur människor som de har haft tillit till brister i medmänsklighet och i utövandet av ledarskap.

När ett ledaruppdrag ges åt en person får man på samma gång ett förtroende. Därför gör det särskilt ont när en ledare¹ missbrukar sin position vilket leder till maktmissbruk. Gällande grövre övergrepp som har skett är det sällan en kraftig sexuell drivkraft som ligger bakom förövarens handlingar. I en artikel på svenska.yle.fi säger professor Thomas Gumpel, professor i socialpsykologi vid universitetet i Jerusalem, att en vilja att dominera och utöva makt ofta ligger bakom förövarens motiv vid sexuella övergrepp.

”Vi vet att en del väljer yrken eller vägar i livet som ger dem möjlighet att vara dominanta. Ibland är det här kombinerat med möjligheten att göra goda saker, men det finns en dominans i botten” säger Gumpel. Gumpel som har forskat i människans böjelser för ondska kommenterar här de fall där syriska kvinnor har blivit utsatta för sexuella övergrepp av biståndsarbetare från hjälporganisationer i utbyte mot biståndshjälp. Vi kan se att också personer som arbetar för det goda kan göra onda handlingar och till och med att en del förövare har dragits till dessa positioner för att kunna utöva makt och dominans.

Att synliggöra gränser

Det är viktigt att ledare ständigt reflekterar kring sitt uppdrag och den maktposition den medför gentemot andra. Samtidigt behöver ledaren föra en inre och yttre dialog kring vad det förtroende som man har fått innebär. Vilka är de handlingar som bygger förtroende och vilka är de som raserar?

Ett begrepp som kan användas i sammanhanget är tillitsmakt. Med tillitsmakt menas ”den makt och det inflytande som en person eller institution får över en eller flera människor på grund av den tillit som en position eller roll medför. I kristna sammanhang förstärks graden av tillitsmakt när man utger sig för att tala med en auktoritet given av Gud”.² Det är viktigt för kyrkans anställda att dels förstå det mandat man har fått från Gud och kyrkan som arbetsgivare och dels det ansvar det innebär. När någon trampar på ens gränser eller förnekar ens behov upplever man maktlöshet. Detta gör det lätt att börja tvivla på sitt eget värde. Maktlösheten hos en person leder till oförmåga att leda sitt eget liv, att förstå sina egna behov och

---

¹ Termen ”ledare” och ”ledarskap” kommer att användas här både för anställda och icke-anställda för att belysa att problematiken inte handlar bara om anställda. Ledaren är i en position där man ansvarar för en individ eller en grupp av människor.

² Vad gör vi nu? Bemötande och förebyggande av sexuella övergrepp, s.17.

att känna igen sina gränser. Vi tar ansvar för det uppdrag vi har fått från Gud och kyrkan när vi hjälper människor att se sina gränser och när vi hjälper dem att synliggöra gränserna för andra.

Makt och maktmissbruk

Begreppet makt har för många en negativ klangbotten i sig. Vi tänker kanske på exempel på maktmissbruk vi mött. Men egentligen kan vi se på makt med vidare ögon där makt handlar om ett fenomen som uppstår i våra mellanmännsliga relationer. En bred beskrivning av begreppet makt är "En förmåga att uppnå det man vill. Ju flera mål, desto mera makt eller kontroll har man".³ Makt behöver alltså inte bara förstås negativt utan är ett fenomen som bara finns mellan oss människor. Det kan fungera som en drivkraft för att göra något gott för en annan människa eller för hela samhällen.

På samma sätt kan ordet ledarskap uppfattas som problematiskt. Vi kan ha dåliga erfarenheter av ledare och upplever då ledarskap som något negativt. Men ledarskap behövs och finns det inte ledarskap uppstår ett vakuum och någon annan tar över ledarskapet. Maktstrukturer finns och det behöver förstås av personer i ledarställning. Man bör ställa sig frågan om hur makten kan användas på ett gott sätt. Det behövs ett gott ledarskap och ett vist sätt att utöva makt.

Som ledare kan man ha fått makten på flera sätt, men två sätt ter sig som de vanligaste. Antingen har man fått en position som ger en formell makt, det kan vara ett yrke, ett förtroendeuppdrag, en uppgift eller en föräldraroll. Eller så har man fått makten på grund av sin egen karaktär eller egna egenskaper. Det kan finnas karaktärsdrag eller en naturlig fallenhet för ledarskap hos en människa som gör att många vill följa den ledaren. När en grupp nya människor samlas är det ofta ganska lätt att se vilken eller vilka personer som tar tag i trådarna och börjar organisera. Hos dessa personer finns en naturlig fallenhet och auktoritet för ledarskap och makten ges över till dem inte på grund av position utan på grund av denna fallenhet. Det mest optimala är givetvis att en person har fått den formella positionen och också har de egenskaper som krävs för den.

En bra ledare är trygg i sin position men kan också använda och förbättra de kvalitéer och egenskaper hon har för ledarskap. Men när positionen är otydlig eller egenskaperna för ett gott ledarskap saknas hos en person kan det leda till att man börjar kompensera för dessa brister med härskartekniker, maktmissbruk och övergrepp. En person som har andlig makt kan ha fått den utifrån position eller egenskap eller både och. Som tidigare konstaterats behöver man vara medveten om vad den andliga makten handlar om och vilken plattform den ger. Här ger den formella positionen både stöd och ansvar till den kyrkligt anställda. Det finns klara modeller och ramar för vad som förväntas av en ungdomsarbetsledare eller en präst och det gör det lättare både för den anställda och för församlingsmedlemmen att förhålla sig till makten. En ledare i församlingen som inte har en formell position kan inte på samma sätt lita sig mot de direktiv som gäller för en anställd. Det betyder också att gruppen som personen leder inte på samma sätt skyddas av dessa ramar.

---

³ Gränser som skaper – hvordan møte utsatte og sårbare ungdommer i trosopplaeringen, s.102.

Därför är det viktigt att tala med de frivilliga ledarna om ansvar, makt, positioner, maktstrukturer och vad som gäller för ett gott ledarskap.

Frågor som verktyg

Förståelsen för maktstrukturer och spänningen mellan makt och maktlöshet är en nyckel när det handlar om att förebygga övergrepp i församlingar och organisationer. Vi behöver lära oss att reflektera över den position och den makt vi har som ledare i församlingen. När en ny konfirmandgrupp startar sin undervisning är positionerna i de flesta fall helt klara för den enskilda konfirmanden. Det är ungdomsarbetsledare eller skriftskolprästen som har den formella makten i konfirmandundervisningen. Positionerna är extra tydliga eftersom församlingskontexten kan vara obekant för konfirmanden. Det medför att den unga kan söka speciellt mycket tillit från de anställda och vi behöver förstå att allt vi säger och gör får extra tyngd hos konfirmanden.

När man reflekterar över sitt förhållande till makt kan en enkel maktanalys vara till hjälp. Det handlar om att för sig själv lista de grupper av människor som man har en relation till och analysera sitt eget maktförhållande till dem. Man kan ställa frågorna till sig själv eller föra en diskussion i ledarteamet.

Exempel på frågor:

- Hur ser jag på min ledarroll?
- Varför har jag den här positionen?
- Vilka är de människor som jag leder och vilket förtroende har de för mig?
- Vilka frågor är jag speciellt ansvariga inför och vilka ej?
- Vilka fallgropar har jag för att missbruka min position?
- Vilka goda egenskaper har jag som gör att jag kan använda min makt till ett gott syfte?

De tankar som man skriver ner kan vara ostrukturerade och man kan återvända till dem efterhand. Denna analys kan också göras i grupp. När man själv uttalar hur man ser på sin egen position och de strukturer som finns samt får lyssna till andra som gör detsamma kan det bli till hjälp i att forma en kultur där trakasserier och maktmissbruk inte förekommer.

Den goda gemenskapen runt ledaren

I de fall där dokumenterade gränsöverskridningar och direkta övergrepp har skett finns det ofta en maktberättelse bakom. I den berättelsen verkar företagsledaren, mediepersonligheten eller församlingsledaren ha fått stå ensam med sin makt. En god gemenskap runt ledaren är den bästa tryggheten för ledaren själv, annars kan makten förblinda. Som ledare behöver vi reflektera över våra svaga

sidor och inse att människorna runt omkring oss kompenserar för oss. Människor som kan ställa frågor och utmana behövs i ledarens närvaro och ledaren borde ta emot dessa med tacksamhet. Men både anställda och frivilliga behöver också förstå hur man på bästa sätt "bygger" upp ledaren och formar henne. En viktig fråga för ledaren är: "Har jag dessa människor runt omkring mig?".

När nätpornografin tar makten

#metoo-kampanjen synliggjorde den destruktiva kultur som finns gällande kvinnosyn, sexualitet men även självbild. Vi har konstaterat att maktstrukturer har spelat en stor roll för att denna kultur har kunnat formas. Men det finns även andra faktorer som har spelat in och där behöver nätpornografin nämnas. De möjligheter som nätet ger är närmast oändliga och en utveckling är att den rörliga bilden som vi människor tittar på inte längre bara är en TV i vardagsrummet utan framför allt en mobil i fickan. Det är inte svårt för unga idag att komma i kontakt med eller utsättas för porr utan det finns tillgängligt efter bara några få knapptryck.

Många unga som konsumerar porr ger själva uttryck för ett beroende samt att det på ett negativt sätt påverkar hur man ser på sig själv och på andra. Forskare lyfter fram risken att hjärnans belöningssystem blir "kidnappat" genom de starka bilderna och emotionerna som nätpornografin förmedlar. Detta kan leda till ett beroende.

Ulrica Stigberg, författare och präst i Svenska kyrkan, har skrivit två böcker om nätpornografi och hur den påverkar oss. I hennes andra bok "Mitt ibland oss" tar hon upp hur man i församlingssammanhang kan tala om nätpornografin. Stigberg vill inte svartmåla och skuldbelägga utan menar att man genom att samtala och berätta hjälper unga och även vuxna att bearbeta, hantera och också avsluta sin porrkonsumtion. Det är svårt att prata om och för många har det blivit ett problem. Men vägen vidare är att vi börjar samtala om det, menar Stigberg.

Vi behöver hitta vägar för att prata om makt. Både om hur vi använder makten på ett gott sätt och hur makten kan förblinda oss. Men även om hur fenomenet utanför oss, som nätpornografi, kan ta makten över oss. Vi bekämpar maktmissbruk när vi reflekterar över vårt ledarskap, både de goda och dåliga sidorna. När vi samtalar med andra om vårt ledarskap. När vi ser och använder oss av det nätverk av människor vi har omkring oss. För i den goda gemenskapen trycks maktmissbruket ut.

Litteratur

Vad gör vi nu? – Bemötande och förebyggande av sexuella övergrepp. Svenska kyrkans riktlinjer. Grenser som skapar – hvordan møte utsatte og sårbare ungdommer i trosopplaeringen. Stiftelsen Kirkens Resurssenter. 2010.

Visuell drog – om Barn, Unga och Nätporr. Ulrica Stigberg & Ulrica Ahlin. Kalla Kulor Förlag. 2016

Mitt ibland oss – Kyrkans utmaning kring nätpornografi. Ulrica Stigberg. Libris. 2018

<https://svenska.yle.fi/artikel/2018/02/27/syrien-kvinnor-exploateras-sexuellt-i-utbyte-mot-bistand>, Maria von Kraemer, 27.2.2018.

<https://svenska.yle.fi/artikel/2018/03/03/professor-som-forskar-i-ondska-man-kan-fa-vem-som-helst-att-gora-vad-som-helst> Anki Westergård, 3.3.2018.

www.visueldrog.se

<https://fightthenewdrug.org/>

3. Vad gör man när det händer?

I det dokument som Kyrkans arbetsmarknadsverk publicerat 2018 finns särskilda rekommendationer för hur församlingarna som arbetsplatser skall förebygga osakligt bemötande och trakasserier.

Med sexuella trakasserier avses enligt definitionen i jämställdhetslagen någon form av icke önskvärt verbalt, ickeverbalt eller fysiskt beteende av sexuell natur vars syfte är eller som leder till en kränkning av en persons psykiska eller fysiska integritet, särskilt när detta sker genom att skapa en hotfull, fientlig, förnedrande, förödmjukande eller tryckande stämning. Exempel på sexuella trakasserier är:

- gester och miner med sexuell anspelning
  - grovt tal, tvetydiga vitsar, kommentarer eller frågor om kropp, klädsel och privatliv
  - framlagt pornografiskt material samt brev, e-postmeddelanden, textmeddelanden och telefonsamtal med sexuell underton
  - tafsande och annan oönskad beröring
  - förslag till eller krav på könsumgänge
- I allvarigare fall kan det handla om ett brott, såsom våldtäkt eller försök till våldtäkt.

Om du blivit utsatt på arbetsplatsen gör så här:

- Gör klart för personen att du upplever beteendet som osakligt och inte kan acceptera sådant agerande.
- Beskriv konkret vilket slags beteende du upplevt som osakligt. Be personen sluta med trakasserier eller förändra sitt agerande.
- Anmäl trakasserier till arbetsgivaren. Du kan berätta om dem muntligt eller skriftligt. Du kan be en arbetskamrat, arbetarskyddsfullmäktige eller förtroendemannen om hjälp och ni kan tillsammans anmäla trakasserier till arbetsgivaren. Vid behov får du också hjälp från företagshälsovården.
- Med tanke på den fortsatta behandlingen av ärendet är det viktigt att anteckna när trakasserier förekommit, hur ofta de upprepats, vem som varit närvarande och hur du själv agerat. Det är också bra att spara eventuella osakliga eller sårande meddelanden.

Du hittar hela dokumentet på: <http://sakasti.evl.fi/sacrista.nsf/sp?Open&cid=Content230482>

För den som utsatts för sexuella övergrepp och trakasserier inom kyrkan finns följande kontaktpersoner i Borgå stift:

Familjerådgivare Anna Korkman Lopes 050 311 0608, anna.korkman-lobes@evl.fi

Familjerådgivare Leif Westerlund, 044 357 1750, Leif.Westerlund@multi.fi

Om någon berättar att hon eller han har blivit utsatt för övergrepp i församlingens verksamhet är det viktigt att den utsatta vet hur berättelsen tas vidare ex. polismyndigheten, stiftets kontaktpersoner, församlingens kyrkoherde. Det är viktigt att hjälpa personen att se hur processen går vidare. För den person som tar emot berättelsen finns några viktiga råd:

- Lyssna aktivt och uppmärksamt.

- Lägg formuleringar på minnet.
- Ifrågasätt inte berättelsen.
- Ställ inte ledande frågor. Ge inte heller förhastade svar.
- Använd aldrig konfrontation mellan utsatt och anklagad/förövare som metod för att reda ut vad som hänt.
- Ge erbjudande om fortsatt stöd och kontakt. Ge fortlöpande information om hur ärendet utvecklas.
- Också den utsattes familj och närmaste omgivning kan behöva stöd.

Från: [Ekumeniska riktlinjer vid sexuella övergrepp i kyrkliga miljöer; Sveriges Kristna Råds skriftserie nr 5](#)

- Lyssna till det utsatta barnet eller vuxna. Ta på allvar det som sägs.
- Försäkra att personen har gjort rätt som berättar.
- Behåll lugnet hur svår berättelsen än är. Kom ihåg att den utsatte har förtroende för dig eftersom personen har valt att berätta till dig.
- Var ärlig. Ge inte tomma löften; det finns saker som du måste anmäla till myndigheter.
- Fråga öppna frågor för att bekräfta grundfakta (vem, vad, när var?). Be personen beskriva och förklara.
- Börja inte undersöka saken närmare. Det hör till myndigheterna.
- Berätta åt personen vad du skall göra till näst. Avsluta diskussionen med en positiv hållning.
- Skriv ner det som den utsatte har berättat med personens egna ord så snabbt som möjligt efter samtalet.
- Anmäl om det du har hört eller sett till myndigheter/säkerhetsansvarig.
- Informationen är konfidentiell. Håll den mellan dig, den utsatte och personen/myndighet som du rapporterat till.

Från: [Skotska kyrkans riktlinjer vid sexuella övergrepp, Safeguarding Handbook 1](#)

4. Handlingsprogram för bemötande av övergrepp mot barn och unga 2014

Borgå stifts handlingsprogram för bemötande och förebyggande av sexuella övergrepp och trakasserier i kyrkan:

Vid övergrepp drabbas många

Kyrkan ska erbjuda en trygg miljö för alla. Speciellt viktigt är det när det gäller barn och unga. De har rätt att känna tillit och förtroende för de vuxna. Detta förtroende får inte missbrukas. Sexuella övergrepp och trakasserier strider mot kristen människosyn. De kan inte accepteras. Detta gäller både direkt brottsliga handlingar och beteende som är olämpligt. Om övergrepp ändå sker eller har skett behövs en tydlig handlingsplan och beredskap för åtgärder.

Den som har blivit utsatt för övergrepp behöver mycket stöd och hjälp att bearbeta det som skett för att kunna komma vidare i sitt liv. Det kan betyda en lång process för den drabbade. Självvård, terapi och bearbetning av upplevelsorna kan behövas under en lång tid. Här bör församlingen även vara beredd att ta ett ekonomiskt ansvar för samtalshjälp. Det är också skäl att tänka på att ett övergrepp berör många. Förutom det lidande som det förorsakar den som direkt blivit utsatt för övergrepp, påverkar det som har skett också många andra.

Stöd bör erbjudas även åt den utsattas familj och närmaste. Men också förövarens anhöriga drabbas utan att de själva har kunnat påverka det som skett. Hela det sociala sammanhang där övergreppen har förekommit påverkas av det skedda. I en församling berör detta medarbetarna, det verksamhetsområde inom vilken övergreppen har skett, församlingsmedlemmarna och lokalmiljön. De som bär ansvaret i församlingen bör se till att möjlighet till stöd och hjälp erbjuds till dem som behöver detta.

Det gäller också att beakta vilka följder behandlingen av frågan i media har på dem som på olika sätt är anknutna till de inblandade. Utomstående samtalshjälp, självvård och förstående lyssnande behövs, men församlingsledningen bör också verka för att ryktesspridning inte uppmuntras och domar inte fälls urskillningslöst. Spridning av meddelanden på sociala medier kan också lätt förvärra situationen. Därför är det särskilt viktigt att man informerar om utredningar och eventuella åtgärder på ett sakligt sätt. Misstankar om övergrepp skall alltid tas på allvar och utredas. Även om falska anklagelser inte är vanliga måste utredning kunna bevisa att övergrepp skett. Ibland kan det vara frågan om olämpligt beteende som inte direkt är brott. Också i sådana fall bör man gripa in.

Information ska ges öppet, sanningsenligt, sakligt och med hänsyn både till eventuella offers och till förövares rättsskydd.

Handlingsprogram

Detta handlingsprogram är avsett att användas när den som misstänks för övergrepp är en anställd eller frivillig ledare i församlingen. Till tillämpliga delar kan programmet användas även där övergrepp misstänks i andra sammanhang, exempelvis i barnets hem eller närmiljö.

1. Vid misstanke om sexuella övergrepp eller trakasserier mot minderåriga skall man omedelbart anmäla detta till polisen. Om den som misstänks är anställd eller frivillig medarbetare i församlingen skall man också ta kontakt med den personens förman. Vid diffusa och svårbedömda fall kan man ta kontakt med kommunens barnskydd. Enligt barnskyddslagen är man skyldig att göra en anmälan till polisen vid misstanke om att barn far illa. (Kap 5 § 25 i lagen om barnskydd och kap 15 § 10 i strafflagen).

2. Om man får veta om att någon blivit utsatt för övergrepp är det viktigt att med tanke på eventuell utredning dokumentera det man har fått veta eller sett och hört. Om den som misstänks för övergrepp är anställd eller frivillig medarbetare i församlingen eller står utanför barnets familje- och vänkrets bör församlingsledningen ta kontakt med barnets föräldrar. Om någon i barnets familj är misstänkt, är det myndigheternas uppgift att ta kontakt med vårdnadshavaren.

Förmannens ansvar

När de akuta åtgärderna har vidtagits (se ovan) är det förmannens uppgift att

- 1) se till att förövaren fråntas sina arbetsuppgifter
- 2) se till att den utsatta får professionell hjälp i form av samtal och själavård
- 3) stöda dem som på olika sätt berörs av det skedda med samtal och handledning
- 4) avväga när och hur församlingen skall informera media om att sexuella övergrepp förekommit inom ramen för församlingens verksamhet. Den som ansvarar för kontakten till media bör vara saklig och säga endast det som man har belägg för. Kommunikationen utåt och inåt följer i regel principerna för församlingens kriskommunikation
- 5) ge saklig och nödvändig information till anhöriga, biskopen, medarbetare och förtroendevalda
- 6) i samråd med biskop avgöra om åtgärder bör vidtas också i de fall där polisutredning inte blir aktuell

Förebyggande åtgärder

Det ska vara tryggt för barn och unga att delta i kyrkans verksamhet. För att skydda barnen krävs därför enligt lag av anställda, som i sitt arbete kommer i kontakt med barn, att de uppvisar straffregister-utdrag i samband med att tjänsten mottas.

Detta handlingsprogram behandlas och aktualiseras i stiftets personalutbildning, i ordinationsutbildningen, den pastorala utbildningen och i introduktionen för nyanställda. Det är också nödvändigt att församlingarnas anställda och frivilliga medarbetare känner till innehållet i handlingsprogrammet och har beredskap att följa det. I kontakten till de ansvariga för utbildningen till kyrkliga yrken betonas vikten av att behandla övergreppsproblematiken och ge de studerande kännedom om åtgärder som förebygger förekomsten av övergrepp.

Barnombud ska utses inom varje församling och den av kyrkomötet godkända barnkonsekvens-analysen tillämpas. Till barnombudens uppgift hör att bl.a. bevaka att barnen kan vara trygga när de deltar i kyrkans verksamhet. Vid misstanke om övergrepp bör ändå förmannen ha det yttersta ansvaret för de åtgärder som vidtas.

För frivilliga medarbetare gäller:

Organisatören av frivilliguppdraget har rätt att begära ett straffregisterutdrag gällande en frivillig

medarbetare om organisatören tänker tilldela den frivillige ett uppdrag som

- 1) regelbundet och i väsentlig grad består i undervisning, handledning, vård och omsorg av eller annan samvaro med en minderårig,
- 2) innebär personlig kontakt med en minderårig, och
- 3) består i att sköta uppdraget ensam eller under sådana förhållanden där den minderåriges personliga integritet rimligen inte kan tryggas.

Alla tre villkor skall uppfyllas för att lagen skall kunna tillämpas.

Kyrkostyrelsens cirkulär 12-2014

Exempel: En vuxen ledare som ensam regelbundet leder en barngrupp uppfyller villkoren. I ett sådant fall har församlingen rätt att begära straffregisterutdrag.

Förutom de juridiska åtgärderna bör man tänka på följande förebyggande åtgärder:

- 1) Ansvaret för barnens och de ungas trygghet är alltid den vuxnas.
- 2) Man bör sträva till att höja barnens och de ungas medvetenhet om sina egna rättigheter. De behöver veta hur de ska gå till väga om de stöter på sexuella trakasserier eller annan osaklig behandling. Detta gäller även trakasserier i sociala medier.
- 3) Man bör i ord och handling visa respekt för barnens och de ungas personliga integritet och i det gemensamma umgänget värna om ett språkbruk som inte kränker någon.
- 4) Inom verksamheten bör man sträva till att undvika arrangemang som kan ge upphov till osakligt beteende eller misstanke om det. Där det är möjligt rekommenderas att flera vuxna delar ansvaret inom verksamheten.
- 5) Inom lägerverksamheten bör iaktas särskild försiktighet när det gäller t.ex. fotografering, rutiner vid läggdags och val av lekar. Den ansvariga ledaren har rätt att vid behov uppmana personer att klä sig sakligt.
- 6) I hjälpledarutbildningen aktualiseras frågor som berör integritet och gränser.
- 7) Gemensamma regler skapas för eventuell spridning av bilder, videoklipp och ljudfiler i sociala medier från den gemensamma verksamheten för barn och unga. I fostran betonas vikten av att skydda sig själv och andra mot exploatering t.ex. i sociala medier.

För den som utsatts för sexuella övergrepp och trakasserier inom kyrkan finns följande kontaktpersoner i Borgå stift:

Familjerådgivare Anna Korkman Lopes 050 311 0608, anna.korkman-lobes@evl.fi

Familjerådgivare Leif Westerlund, 044 357 1750, Leif.Westerlund@multi.fi

Man kan även ta kontakt t.ex. till [Mannerheims barnskyddsförbund](#)

5. Avslutning

Vi har i artiklarna velat visa på kyrkans ansvar att bygga en kultur för goda relationer. De frågor som väcktes i anslutning till #metoo, #dammenbrister och andra rörelser i kölvattnet av dem visar att sexuella trakasserier och övergrepp handlar om makt och maktutövning. En snedvriden människosyn och självuppfattning ligger också bakom många övergrepp. Erfarenheter av övergrepp i tidig barndom och ungdom präglar en människas uppfattning om sig själv och andra. Övergrepp kan leda till bristande respekt för både det egna och andras människovärde.

Vår önskan är att handlingsprogrammet för att bemöta och motverka sexuella övergrepp skall få vara ett redskap att hantera frågan. Vi hoppas också att programmet skall kunna utgöra underlag för diskussion i församlingarna, att det skall finnas kunskap hur frågan skall hanteras om den blir aktuell. Vi hoppas också att artiklarna skall läsas och användas både av den enskilda medarbetaren/förtroendevalda och hjälpledaren och i utbildningen av dessa.

Vår förhoppning är att materialet skall kunna användas som underlag för vidare samtal om den kultur som råder i församlingen. Vi hoppas vi i kyrkan skall våga samtala om frågan hurudant samtalsklimatet är i arbetslaget, vilka attityder och värderingar vi förmedlar, hurudan människosyn som råder. – Hurudan relationskultur förmedlar vi? Hur reagerar vi på händelser och de berättelser om trakasserier och övergrepp som vi möter? Vågar vi ta tag i dem? Har vi beredskap att hantera dem? Kan vi ge rätt stöd till dem som berörs? Vad är bra hos oss? Finns det språkbruk och attityder eller något annat i vår kultur och vårt sätt att vara på som behöver ändras?

Vi längtar efter en kyrka med respekt för människan och människovärdet. En kyrka där ingen blir kränkt av någon enda orsak. Vi längtar efter en kyrka där alla kan känna sig trygga och där en kultur för goda relationer får råda.

6. Mall för folder att användas i lokalförsamlingen